

מרחב ציבורי גלובלי באינטרנט: פוטנציאל ומגבלות

א. מבוא

בפרק זה אציג פן חדש בחקר טכנולוגיות תקשורת והשפעתן על המרחב הפוליטי, והוא היווצרות "מרחב ציבורי גלובלי" באינטרנט. במרחב החדש, גולשים מכל העולם דנים באירועים שונים מנקודת מבט על-לאומית באופן שלא יכול היה להתקיים בעולם ה"אמתי". בפרק אדגים את היווצרות ה"מרחב הציבורי הגלובלי" באמצעות שני מקרי מבחן. שני המקרים ממחישים כי גולשים מעדיפים לכתת רגליים וירטואליות, ללמוד על אירועים חדשותיים ולדון בהם מנקודת מבט רב-תרבותית. נקודת מבט כזו כוללת את השקפותיו של ה"אחר", ולעתים קרובות ה"אחר" אף משתתף בה. בכך "עוקפים" הגולשים את נקודת המבט שמספקת להם התקשורת המקומית ומרחיבים אותה.

מקרה המבחן הראשון מתמקד בנקודת הראות של העולם הערבי בכל הנוגע למלחמה בטרור, ובזליגתה לאתרי אינטרנט מערביים הודות לפופולריות הגלובלית של אתר האינטרנט של רשת "אלג'זירה" (الجزيرة)¹. המקרה מתמקד בסיקור התעללות של חיילי ארצות הברית באזרחים אפגאנים ועיראקים. סיקור זה צונזר תחילה על ידי אמצעי התקשורת המסורתיים בארצות הברית. אולם לאחר שהופיע באתר "אלג'זירה" הוא החל להתגלות באתרי אינטרנט מערביים ואפשר שיח על-לאומי. במקרה זה, אף שמדובר בתופעה שממדיה מוגבלים, עצם שיתוף הפעולה של גולשים מן המערב עם חומרי חדשות מרשת שמשדרת ב"שפת האויב" ועצם העיסוק בהם ראויים להתייחסות ולדיון. חשיבותם היא בהמחשת הפוטנציאל של האינטרנט ככלי למיתון סכסוכים, להכרת ה"אחר" ולכינון מרחב ציבורי גלובלי. כמו כן, תופעה זו מנוגדת לדחייתה המוחלטת של "אלג'זירה" כמקור חדשות ראוי על ידי רשתות הטלוויזיה המסורתיות.²

מקרה המבחן השני הוא פרויקט "השכנים הטובים", פרויקט המאפשר לבלוגרים יהודים וישראלים להחליף דעות עם בלוגרים ממדינות ערב (ירדן, סוריה, לבנון, פלסטין ולוב) בענייני היום-יום. באמצעות מקרה זה יוצגו דיונים המשקפים נקודת מבט על-לאומית ויכולת הבנה של השקפותיו של ה"אחר" על אודות אירועים שונים, בזכות קשר בלתי-אמצעי בין "אויבים" שלא יכול היה להתקיים בנסיבות אחרות.

* מרצה בבית הספר סמי עופר לתקשורת, המרכז הבינתחומי, הרצליה. כל האתרים הנזכרים נבדקו לאחרונה ביום 16.12.2010.

1 .ALJAZEERA, <http://english.aljazeera.net>

2 Tal Samuel-Azran, *Will Non-Western Networks Promote a "Global Culture"? The Case of U.S. Media's Re-representation of Al-Jazeera's Reports During the War on Terrorism*, 2(2) GMJ: MEDITERRANEAN EDITION (2007), <http://globalmedia.emu.edu.tr/fall2007/issues/5.%20Samuel-Azran.pdf>

היווצרות מרחב ציבורי גלובלי באינטרנט עשויה לעודד שיח בין-תרבותי באופן בלתי-אמצעי; היא עשויה לערער את ההגמוניה של אמצעי התקשורת המסורתיים, המתכנסים בדרך-כלל "מאחורי הדגל" בשעת משבר מבלי להתחשב בנקודת הראות של ה"אחר". מכאן חשיבות הדיון בנושא זה. הדבר חשוב בעיקר בעידן שלאחר אירועי 11 בספטמבר 2001, עידן המתאפיין בפטריוטיזם חסרת תקדים ובייצוג דיכוטומי של המערב לעומת ערב: "אנחנו" ו"אתם", ברברים לעומת תמימים, טוב לעומת רע, אמיצים לעומת פחדנים.³ לטענת אולף הנרץ, מנגנון החלפת דעות על-לאומי יאפשר ללאומים שונים להבין את עמדת הצד ה"אחר" בתוך כדי החלפת דעות מנוגדות, ויוביל להחלשת הלאומנות.⁴ ז'וליה קריסטבה מסבירה אף היא את חשיבותה של הפחתת הלאומיות מהשיח הציבורי: "Nationalisms, like fundamentalisms [...] only displace [...] hatred, sending it to the other, to the neighbour, to the rival ethnic group. The big work of our civilization is to try to fight this hatred"⁵.

חלק ב של הפרק יפתח בסקירת הדעות השונות בספרות בעניין הולדת המונח "מרחב ציבורי לאומי", וימשיך בדיון בשאלה אם אמצעי תקשורת מסורתיים יכולים כלל לקדם מרחב ציבורי גלובלי. בהמשך הפרק, בחלקים ג וד, יוצגו מקרי המבחן. בסיומו תוצג בחלק ה הערכה בעניין אופיים והיקפם של שיתוף פעולה רב-תרבותי ושל שיח על-לאומי באינטרנט, ובעניין הפוטנציאל הטמון בהם.

ב. רשתות תקשורת והמרחב הציבורי הגלובלי

יורגן האברמס טבע את המונח "המרחב הציבורי".⁶ האברמס טוען כי תקופת ההשכלה והפצת הקפיטליזם בקרב חברות פיאודליות מערביות במאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה גרמו לצמיחתו של מרחב חדש בין הכנסייה למדינה, מרחב אשר סימן את תור הזהב של הדמוקרטיה. לפי האברמס, באותה תקופה עודדו ממשלות מעורבות פוליטית בדרך של דיון ציבורי רציונלי ולא בדרך של ייצוג (דוגמת בחירות), ובכך גרמו להיווצרות ציבוריות (בשונה ממרחב פרטי). בנסיבות שנוצרו נחשפו אזרחים לכתבי עת שעודדו שיח פוליטי, ולאחר קריאתם נועדו במקומות ציבוריים כדי לדון בנושאים פוליטיים. מציאות זו הולידה ממשלות אשר ייצגו את רצונו הכללי של העם, בהתאם לאידאל של השיטה הדמוקרטית.

3 ראו: James W. Carey, *American Journalism on, Before and After September 11*, in *JOURNALISM AFTER SEPTEMBER 11*, 71 (Barbie Zelizer & Stuart Allan eds., 2002); Douglas Kellner, *9/11, Spectacles of Terror, and Media Manipulation: A Critique of Jihadist and Bush Media, Politics*, available at <http://gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/911terspectaclemedia.pdf>

4 ULF HANNERTZ, *TRANSNATIONAL CONNECTIONS: CULTURE, PEOPLE, PLACES* 62 (1996)

5 JULIA KRISTEVA, *THE KRISTEVA READER* 142 (Toril Moi ed., 1986)

6 JURGEN HABERMAS, *THE STRUCTURAL TRANSFORMATION OF THE PUBLIC SPHERE* (Thomas Burger & Frederick Lawrence trans., 1989)

האברמס טען עוד שעידן המרחב הציבורי הסתיים במאה התשע־עשרה בעקבות התמסחרות אמצעי התקשורת (הוא כינה את התהליך "פיאודליזציה מחודשת"). באווירה של מסחור ושל ריכוזיות אמצעי התקשורת, מומחים ביחסי־ציבור, "מומחי דעת קהל" (spin doctors), סוכנויות פרסום ושתדלנים החליפו את המלכים, את הכנסייה, את הלורדים ואת הפיאודלים, והדיון הציבורי חזר לחצר הפרלמנט. כל שנותר לציבור הוא לאשר את החלטות הממשלה. לפי האברמס, כוחם של אנשי יחסי הציבור לנהל את הידע ולנקוט מניפולציות גרם לכך שבמאה העשרים הפך הדיון הציבורי למזויף ולמעין "מס שפתיים" עבור פוליטיקאים.⁷

בעקבות הגלובליזציה המואצת מאז תום המלחמה הקרה בסוף שנות השמונים של המאה העשרים, טען האברמס במאמרו משנת 1992 כי על החוקרים לשים לב להתפתחותו של מרחב ציבורי גלובלי, אשר מאגד את בני כל הלאומים ומטשטש גבולות בין מדינות.⁸ בכך פתח האברמס פתח לחוקרים עתידיים לחקור את התפתחות המרחב הציבורי הגלובלי. קריאתו של האברמס נענתה על־ידי חוקרים רבים, ואלה טענו כי רשתות השידור הבין־לאומיות מאתגרות את המרחב המקומי ולמעשה מצמצמות אותו לטובת קיומו של שיח ציבורי בין־לאומי. לפי ג'ון טומלינסון, גלובליזציה "ממוססת את הביטחון שבמקומיות ומציעה הבנה חדשה של המציאות במונחים גלובליים".⁹ ניקולס גרנהאם הציע גרסה מרחיקת לכת יותר לדברים, וטען כי במונחי השוק המקומי, התפתחות השוק הגלובלי היא בגדר משבר:

[T]he development of an increasingly integrated global market and centers of private economic power with global reach are steadily

7 שם, בעמ' 195. ביקורת רבה נמתחה על רעיון המרחב הציבורי. ראו למשל: Michael Schudson, *Was There Ever a Public Sphere? If So When? Reflections on the American Case, in* James Habermas and the Public Sphere 143, 143 (Craig Calhoun ed., 1992). וכן: Curran, *Name of Part, in* MASS MEDIA AND SOCIETY 18–19 (James Curran & Michael Gurevitch eds., 2000). שדסון וקוראן ביקרו את הדיוק ההיסטורי בדבריו של האברמס בהקשר של ארצות הברית ובריטניה. שדסון טען כי במאה השמונה־עשרה פנו כלי התקשורת הקולוניאליסטיים לאלטיות בלבד, ואילו דווקא העלייה באוריינות במאות האחרונות היא שקידמה מרחב ציבורי אמתי המאפשר למרבית שכבות העם גישה למידע ושיתוף בקבלת ההחלטות. בדומה, טען קוראן כי בבריטניה "העיתוננים שאליהם התייחס האברמס שימשו כשופרות תעמולה עבור המעמד הבורגני" (שם, בעמ' 40). מבקריו של האברמס ציינו גם כי קבוצות מסוימות בעם לא שותפו בתהליך קבלת ההחלטות במאות השבע־עשרה והשמונה־עשרה. ראו למשל: John B. Thompson, *The Media and Modernity* (1995); תומפסון טען כי חולשתו המרכזית של רעיון המרחב הציבורי הייתה טמונה בכך שהגישה למרחב הציבורי הבורגני נחסמה בפני אזרחים שלא היו בעלי אמצעים כלכליים ובפני נשים. אם כן, הכניסה למרחב הציבורי התאפשרה למעשה בשל הוצאתן של קבוצות חברתיות מן הציבוריות.

8 Jurgens Habermas, *Further Reflections on the Public Sphere, in* HABERMAS AND THE PUBLIC SPHERE 421, 421 (Craig Calhoun ed., 1992) (הספר להלן: HABERMAS AND THE PUBLIC SPHERE).

9 JOHN TOMLINSON, *GLOBALIZATION AND CULTURE* 30 (1999).

undermining the nation-state [...] We are thus being forced to rethink this relationship and the nature of citizenship in the modern world.¹⁰

בהקשר של גלובליזציה של אמצעי התקשורת, טען דייוויס הלד כי רשתות שידור בין-לאומיות מרחיבות את ההכרה הלאומית מן המרחב המקומי לעבר מרחב גלובלי, ולפיכך מחלישות את ההגמוניה התרבותית של המדינה ושוחקת את הגבולות התרבותיים בין מדינות.¹¹ הוא תיאר את השפעתן חוצת-הגבולות של רשתות השידור הבין-לאומיות ובראשן רשת "סי-אן-אן" (CNN), אשר עלתה לתודעה העולמית כאשר שידרה בשנת 1991 לקהל גלובלי את מבצע "סופת מדבר" (המכונה גם "מלחמת המפרץ הראשונה"), ועודדה דיון ער בנוגע להשפעתה של הצפייה המשותפת באירועי מדיה גלובליים על הצופים במדינות השונות.

המחזיקים בגישה ההיפר-גלובליסטית (אשר המשותף בין חוקריה הוא האמונה כי לאחר נפילת חומת ברלין אנו נמצאים בעידן של גלובליזציה מואצת) טוענים כי רשתות שידור בין-לאומיות משפיעות על השיח המקומי ומובילות להתפתחות תרבות גלובלית.¹² טענה זו נתמכת במחקרים אמפיריים. מחקרה של סוניה סרה, למשל, ביסס את קיומו של קשר בין לחציהם של רשתות השידור ושל המגזינים הבין-לאומיים על ממשלת ברזיל להגן על זכויות האדם של ילדי הרחוב במדינה, לבין חקיקה מקומית שיוזם הפרלמנט הברזילי. תוצאות המחקר הראו כי יזמת הפרלמנט הייתה תוצאה של כניעה ללחץ התקשורת הבין-לאומית.¹³ מחקרים אחרים הדגישו את תרומתה של תכנית הטלוויזיה "CNN World Report" להבנת נקודת הראות של ה"אחר" במדינות שונות; תכנית זו מאפשרת למפיקים ממדינות שונות לשלוח דיווחים המתעדים קונפליקטים מנקודת מבט מקומית. החוקרים מצאו כי במהלך הסכסוך בין טורקיה ליוון, למשל, צופים משני צדי המתרס הבינו טוב יותר את טיעוני הצד הנגדי ואף היו מוכנים יותר לקבלם.¹⁴ בהתייחסה לתכנית זו ולשכמותה, טענה אינגריד וולקמר כך:

[The show CNN World Report] [R]esults in a construction of a global public sphere [...] On the macroframe this global public sphere implies international cooperation, affiliation and syndication structures as well as news exchange systems (such as globally operating news agencies);

-
- Nicholas Garnham, *The Media and the Public Sphere*, in HABERMAS AND THE PUBLIC SPHERE, לעיל ה"ש 8, בעמ' 359, 362-361. 10
- DAVIS HELD, *DEMOCRACY AND THE GLOBAL ORDER: FROM THE MODERN STATE TO COSMOPOLITAN GOVERNANCE* 126 (1995). 11
- DON M. FLOURNOY & ROBERT K. STEWART, CNN: MAKING NEWS IN THE GLOBAL MARKET (1997); INGRID VOLKMER, NEWS IN THE GLOBAL SPHERE: A STUDY OF CNN AND ITS IMPACT ON GLOBAL COMMUNICATION 21-25 (1999). 12
- Sonia Serra, *The Killing of Brazilian Street Children and the Rise of the Public Sphere*, in MEDIA ORGANIZATIONS IN SOCIETY 151, 151 (James Curran ed., 2000). 13
- DON M. FLOURNOY, CNN WORLD REPORT: TED; Flourney & Stewart, לעיל ה"ש 12; 14
- .TURNER'S INTERNATIONAL NEWS COUP 9 (1992).

on the microframe [...] avoidance of stereotypes, placing of news events in a larger regional, continental, multinational or global context.¹⁵

הגישה האופטימית של ההיפר-גלובליסטים נתקלה בהתנגדות ובביקורת רבה. חוקרים רבים טענו כי הדומיננטיות הרבה של רשתות תקשורת שמקורן במערב במרחב הגלובלי מעידה על כך שלמעשה לא מדובר בדיאלוג אמתי בין תרבויות, אלא בגלגול מחודש של אימפריאליזם תרבותי. מאחר שמקורן של רשתות השידור הבין-לאומיות הוא לרוב במדינות מערביות, השיח העולמי מתנהל באנגלית בעיקר והוא מאופיין בנטייה לרמוקרטיה ליברלית, לתרבות צרכנית ולעליונות השוק בהתאם לאידאולוגיה של המערב.¹⁶ יתרה מזו, מחקרים הראו כי התכנים של רשתות השידור הבין-לאומיות מוטים באופן ברור לטובת סדר היום של מדינת האם. כך, כשישים אחוזים מהתכנים של רשת "סי-אן-אן" מקורם בחדשות מארצות-הברית; יחס דומה נמדד בין התכנים של רשת "סקיי ניוז" (Sky News) הבריטית לסדר היום בבריטניה (החדשות על חטיפתה של הילדה הבריטית מדליין מק'קלין הפכו לחדשות עולמיות, ואילו חטיפתה של ילד במדינות אפריקה, למשל, לא יכולה הייתה לזכות לחשיפה דומה ב"סקיי ניוז"). בהקשר זה, הערכת השפעתה של "אלג'זירה" על השיח הציבורי במערב חשובה ביותר, כיוון שהיא תאפשר להעריך עד כמה זרימה נגדית של מידע – מהמזרח למערב – משפיעה על השיח המסורתי ומעודדת אותו ואת קיומו של מרחב ציבורי גלובלי הוגן ושווה.

ביקורת נוספת על רעיון המרחב הציבורי הגלובלי הביעו חוקרים אשר הדגישו את הביות שעוברים תכנים בין-לאומיים המיובאים למדינות שונות. כך, למשל, נאלצו רשתות כמו "אם-טי-וי" (MTV) ו"דיסקאברי" (Discovery) ליצור גרסה מקומית של שידוריהן כדי לפרוץ את ההתנגדות הראשונית של השוק המקומי. פיליפ שלזינגר הזכיר את הניסיונות הכושלים ליצור תחנת טלוויזיה פן-אירופית, ואת הריבים המתמשכים בין המפיקים השונים של תחנת "יורוניוז" (Euronews), שניסו כל אחד להציג חדשות מנקודת המבט של המדינה שלו – מרכז ההפקה בלונדון ומרכז ההפקה בפריז התגוששו באופן קבוע, בניסיון להטות את הסיקור החדשותי באופן התואם את התרבות הלאומית שלהם.¹⁷ באותו עניין הזכיר שלזינגר כי "יורוניוז" נאלצה אף היא לשדר גרסאות מקומיות של שידוריה בשפות שונות ובהתאמה ל"חך" המקומי (בעיקר במזרח אירופה).¹⁸ מחקרים אחרים הצביעו על כך שלרוב, חדשות בין-לאומיות עוברות סינון על-ידי הרשתות המקומיות כדי שיתאימו

15 ראו: Volkmer, לעיל ה"ש 12, בעמ' 4-5.

16 ראו: Philip Schlesinger, *Changing Spaces of Political Communication: The Case of the European Union*, 16 Pol. Comm. 263 (1999); Colin Sparks, *Is There a Global Public Sphere?* in *ELECTRONIC EMPIRES, GLOBAL MEDIA AND LOCAL RESISTANCE* 108 (Daya Kishan Thussu ed., 1998); Daya Kishan Thussu, *INTERNATIONAL COMMUNICATION: CONTINUITY AND CHANGE* (2nd ed. 2006).

17 ראו: Schlesinger, לעיל ה"ש 16.

18 שם, בעמ' 276; ראו גם: Richard Collins, *BROADCASTING AND AUDIO-VISUAL POLICY IN THE EUROPEAN SINGLE MARKET* (1994).

לתרבות ולטעם המקומיים.¹⁹ יתרה מזו, מחקרי קהל הראו אף הם כי הקהל המקומי נוטה לפרש חדשות בין-לאומיות בהתאם לאינטרס הלאומי (כך, למשל, צופים ישראלים רואים ב"סיי-אן" רשת פרו-פלסטינית, ואילו צופים פלסטינים רואים בה פרו-ישראלית).²⁰ כמה חוקרים טענו כי בעידן האינטרנט אין ציבוריות אחת כוללת, אלא יש כמה "חלקיקי ציבוריות" (sphericules) המורכבים מקבוצות שונות ויוצרים יחדיו את המרחב הציבורי העיקרי.²¹ חלקיקי הציבוריות נחלקים ל"ציבוריות מבוססת נושא" (issue publics), ול"ציבוריות ניגודית" (counter-publics). ציבוריות מבוססת נושא יכולה לכלול קבוצות שאינן מתנגדות בהכרח לעמדות הממשל (כגון קבוצת תמיכה של נכי צה"ל); לעומתה, יסודה של ציבוריות ניגודית בהתנגדות לנושאים פוליטיים (כגון התנגדותם של ארגונים אנרכיסטיים או של ארגוני איכות הסביבה למדיניות השלטון) שהדיון הרציונלי בהם כולל שיח בנושאים אשר (לטענת הארגונים) מוצגים בצורה מעוותת או שאינם מוצגים כלל כחלק מהשיח הציבורי הכללי.²²

אם כן, מהי משמעותה של החדירה המסיבית של חומרים המציגים עמדה על-לאומית לשיח במערב? ניתן להמחיש את התשובה לשאלה זו באמצעות בחינה של זליגת חומרים מרשת "אלג'זירה" למרחב הציבורי במערב (אחד ממקרי המבחן בפרק זה). לטענת חוקרים הנוקטים גישה היפר-גלובליסטית, ההד התקשורתית הבין-לאומי שיוצרים חומרי החדשות של רשת "אלג'זירה" כופה מציאות פוליטית ותרבותית חדשה על רשתות התקשורת המערביות. בנסיבות אלה, תמונות המלחמה מ"אלג'זירה" המועברות ברשתות הטלוויזיה בארצות הברית מציגות מציאות מלחמתית שהאמריקנים אינה מכירים כמוה מאז מלחמת וייטנאם – מציאות של זוועות מלחמה ושל גופות המתים והפצועים. תמונות אלה מנגודות

- 19 ראו: Lisbeth Clausen, *Localizing the Global: 'Domestication' Processes in International News Production*, 26(1) MEDIA, CULTURE & Soc'y 25 (2004); AKIBA A. COHEN, MARK R. LEVY, ITZHAK ROEH & MICHAEL GUREVITCH, GLOBAL NEWSROOMS, LOCAL AUDIENCES: A STUDY OF THE EUROVISION NEWS EXCHANGE (1996); Michael Gurevitch, Mark R. Levy & Itchak Roeh, *The Global Newsroom: Convergences and Diversities in the Globalization of Television News*, in COMMUNICATION AND CITIZENSHIP: JOURNALISM AND THE PUBLIC SPHERE 195, 195 (Peter Dahlgren & Colin Sparks eds., 1991)
- 20 ראו: Klaus Bruhn Jensen, *Conclusion*, in NEWS OF THE WORLD: WORLD CULTURES LOOK AT TELEVISION NEWS 164, 179 (Klaus Bruhn Jensen ed., 1998)
- 21 ראו: Peter Dahlgren, *The Public Sphere and the Net: Structure, Space, and the Communication*, in MEDIATED POLITICS: COMMUNICATION IN THE FUTURE OF DEMOCRACY MEDIATED 33, 33 (W. Lance Bennett & Robert M. Entman eds., 2001)
- 22 ראו: Todd Giltlin, *Public Sphere or Public Sphericules?* in MEDIA, RITUAL AND POLITICS .IDENTITY 168 (Tamar Liebes & James Curran eds., 1998)
- 22 ראו: Catherine Helen Palczewski, *Cyber-movements, New Social Movements, and Counterpublics*, in COUNTERPUBLICS AND THE STATE 161, 161 (Robert Asen & Daniel Brouer eds., 2001); Catherine R. Squires, *Rethinking the Black Public Sphere: An Alternative Vocabulary for Multiple Public Spheres*, 12 COMM. THEORY 446 (2002)

לתמונות ה"סטרייליות" המשודרות באופן תדיר ברשתות האמריקניות, המדגישות את העליונות האווירית ואת הניצחונות חלף זוועות המלחמה.²³ וולקמר טענה במקרים שונים כי רשתות תקשורת כגון "סי-אן-אן" מקדמות רב-תרבותיות בין-לאומיות. לטענתה, הצגת חומרי חדשות מ"אלג'זירה" במערב היא בבחינת יצירת ממד חדש במרחב הפוליטי, ממד המעצב והמשנה את זווית הראייה המקומית ומרחיב אותה לכיוון של זווית ראייה בין-לאומית: "[Al]azeera creates a new dimension in the global news flow, which not only refines domestic and foreign news in national journalism during times of crisis but also the news angle of transnational channels, such as CNN"²⁴. בד בבד טענו איימי ג'ספרסון ומנצור אל-קחיה, על יסוד תוצאות מחקר אמפירי, כי הצגת החומרים מ"אלג'זירה" בזמן המלחמה באפגניסטן סיפקה לצופים בארצות-הברית נקודת מבט חדשה שלא הייתה קיימת בסיקור של מלחמות קודמות:

While much of our discussion of Western media coverage up to this point reflects frames predicted during a military conflict, the prominent role of Al Jazeera provided a new perspective and generated new questions not asked during the 1991 Persian Gulf War.²⁵

מנגד, נועם חומסקי טען כי לייצוג של חומרים מ"אלג'זירה" אין משמעות רבה, כיוון שאמצעי התקשורת מצדדים בטענה לפיה הרשת משמשת כשופרו של בן-לארץ ומשרתת גורמי טרור. לפיכך, לטענתו, "אלג'זירה" היא למעשה כלי בשירות התעמולה האמריקנית שמפיץ ממשל בוש.²⁶

בדומה, מחקרים אמפיריים הראו כי רשתות טלוויזיה בין-לאומיות שמקורן במערב "מביתיות" את החומרים מ"אלג'זירה" בהתאם לאג'נדה המערבית. סמואל-עזון טען כי במקרים שבהם תמונות גרפיות של פצועים ושל הרוגים מ"אלג'זירה" איימו על הסטרייליזציה המאפיינת את הסיקור המלחמתי בארצות הברית, תקפו הרשתות האמריקניות את המוען וטענו כי "אלג'זירה" מעודדת שיח בנוסח "מלחמת תרבויות".²⁷ בכך "מסרסות" הרשתות האמריקניות הן את המוען הן את המסר, ומציגות את שניהם כשקרנים. למשל, בעקבות

.SUSAN SONTAG, REGARDING THE PAIN OF OTHERS 68 (2003) 23

Ingrid Volkmer, *Journalism and Political Crisis in the Global Network Society*, in JOURNALISM AFTER SEPTEMBER 11, at 235, 241 (Barbie Zelizer & Stuart Allan eds., 2002) 24

Amy E. Jasperson & Mansour El-Kikhia, *U.S. and Middle Eastern Media Perspectives on the Aftermath of the Sept. 11 Terrorist Attacks* (August 25, 2002), www.apsanet.org/~polcomm/APSA%20Papers/JaspersonEl-Kikhia.pdf ראו גם: Amy E. Jasperson & Mansour O. El-Kikhia, *CNN and Al Jazeera's Media Coverage of America's War in Afghanistan*, in FRAMING TERRORISM: THE NEWS MEDIA, THE GOVERNMENT, AND THE PUBLIC 113, 113 (Pippa Norris, Montague Kern & Marion Just eds., 2003) 25

.NOAM CHOMSKY, 9-11, at 112-15 (2001) 26

SAMUEL P. HUNTINGTON, THE CLASH OF CIVILIZATIONS AND THE REMAKING OF WORLD ORDER (1996) 27

הצגת תמונות החיילים וההרוגים האמריקנים בערוץ "אלג'זירה" בתחילת המלחמה בעיראק, החליטו רשתות הטלוויזיה בארצות הברית לצנזר מרצון את התמונות והציגו את "אלג'זירה" כרשת המעודדת טרור בין-לאומי.

שאלת השפעתה של "אלג'זירה" על המרחב הלא-וירטואלי במערב נבדקה באופן נרחב. לעומת זאת, השפעת הרשת על הדיון הציבורי הגלובלי בכלל ועל הדיון במערב בפרט באמצעות האינטרנט טרם נבחנה דיה באופן אמפירי. מעניין לציין כי מבקרי רעיון המרחב הציבורי הגלובלי אינם אופטימיים ביחס ליכולתו של האינטרנט לעודד דיון ציבורי בין-תרבותי בין אזרחי העולם. קולין ספארקס ורוברט מקצ'סני טענו כי האינטרנט מקדם שיח אליטיסטי גלובלי המעצים את ההפרדה בין אזרחי המדינות המפותחות לבין אזרחי המדינות המתפתחות, אזרחים אשר אינם יכולים להשתתף בשיח הגלובלי-לכאורה.²⁸ לינקולן דהלברג טען כי רעיון המרחב הציבורי באינטרנט הוא אידאל אשר כדי להשיגו צריכים להתקיים תנאים אידאליים, כגון שיח חופשי מאינטרסים ממשלתיים ומסחריים ואפשרות גישה שווה לכלל הגולשים.²⁹

בניגוד לכך, טוענים חוקרים רבים כי האינטרנט אכן מאפשר מפגש בלתי אמצעי בין גולשים המתנגדים למדיניות פוליטית מקומית או גלובלית, ואף מאפשר להם להתאגד. דוגמה מפורסמת היא ההתארגנות נגד כנס של ארגון הסחר העולמי בסיאטל בשנת 1999, שבמסגרתה תיאום והתארגנות מקוונים אפשרו להסיע את המפגינים באמצעות אוטובוסים מעשרות יעדים בקנדה למאות יעדים בארצות הברית. דוגמאות נוספות כוללת אתרים כגון "The Digital Freedom Network", אשר מנסים לעודד שיח עולמי בנושא זכויות אדם בסין, בבנגלדש, בורמה, בעיראק ובקובה, ולתאם פעילויות מאורגנות בקנה מידה גלובלי כדי להילחם בהפרת זכויות אדם במדינות אלו. תופעה זו מכונה "גלובליזציה מלמטה" ומאפשרת התנגדות ל"גלובליזציה מלמעלה", המאופיינת בשליטה תאגידית.³⁰

28 ראו: Colin Sparks, *The Internet and the Global Public Sphere*, in *MEDIATED POLITICS*, לעיל ה"ש 21, בעמ' 75; Robert W. McChesney, *The Internet and U.S. Communication*; 46 J. COMM. 98 (1996). *Policy-Making in Historical and Critical Perspective*, 46 J. COMM. 98 (1996).

29 Lincoln Dahlberg, *Computer-Mediated Communication and the Public Sphere: A Critical Analysis*, 7(1) J. COMPUTER-MEDIATED COMM., <http://jcmc.indiana.edu/vol7/issue1/dahlberg.html>. דהלברג טען כי כדי לאפשר התפתחות של מרחב ציבורי אינטרנטי צריכים להתקיים במובהק ששת התנאים הללו: 1. השיח חייב להיות חופשי מאינטרסים של ממשלות ומאינטרסים מסחריים (כגון צנזורה ופיקוח); 2. קצב השיח צריך לאפשר לכלל הגולשים גישה לשיח וכן אפשרות מענה לשיח והשתתפות בו; 3. יחס הוגן ושווה צריך להינתן לכלל המשתתפים בדיון; 4. אף על פי שהאנונימיות צריכה להישמר במקרים מסוימים, אסור שזו תפגע בהגינות הדיון ומומלץ לוודא את זהות המשתתפים בדיונים; 5. הדיונים צריכים למתן דומיננטיות של משתתפים מסוימים אשר משתלטים עליהם; 6. הדיונים חייבים לכלול נציגים מקבוצות שונות באוכלוסייה. העקרונות, אם כך, מייחסים חשיבות עיקרית לאפשרות של ה"אחר" להביע את דעתו במרחב הציבורי באינטרנט.

30 JEREMY BRECHER, TIM COSTELLO & BRENDAN SMITH, *GLOBALIZATION FROM BELOW: THE POWER OF SOLIDARITY* (2nd ed. 2002).

מקרי המבחן שיתוארו להלן הם שני מקרים בולטים שבהם, על אף המכשולים, התעורר באינטרנט שיח על-לאומי בין יחידים שמקובל להחשיבם לאויבים, ואשר אמצעי התקשורת המסורתיים מציגים אותם פעמים רבות באופן דמוני. חשוב להדגיש כי מקרי המבחן מדגימים שיח שלא יכול היה להתקיים בסדר גודל כה נרחב לולא הפלטפורמה של האינטרנט.

ג. יכולתה של "אלג'זירה" להרחיב את השיח החדשותי במערב

רשת הטלוויזיה הקטארית "אלג'זירה" הפכה למותג בעל שם עולמי לאחר התקפת הטרור על ארצות הברית ב־11 בספטמבר 2001 ותחילת עידן המלחמה בטרור. בשנת 2008 דיווחה הרשת על חמישים וחמישה מיליון צופים נאמנים בעולם הערבי, ועל למעלה ממאה מיליון צופים בעלי גישה לערוץ הטלוויזיה באנגלית של "אלג'זירה".³¹ נוסף לכך, אתר האינטרנט שלה בערבית מדורג בין אלף האתרים הפופולריים ברשת (לפי דרוג האתרים של "אלקסה"),³² ובעתות משבר הוא מגיע אף לראש רשימת מילות החיפוש.³³ בנסיבות הללו, רשת "אלג'זירה" מאיימת על ההגמוניה המסורתית של רשתות "סי-אן-אן" ו"בי-בי-סי עולמי" (BBC World), והיא ממוצבת כאחד מגופי החדשות המובילים בעולם. כוכבה של "אלג'זירה" דרך ב־7 באוקטובר 2001, ערב המלחמה באפגניסטן, מאחר שכתבי "אלג'זירה" היו מקור החדשות היחיד בקאבול ובקאנדהר המופצצות. "אלג'זירה" חייבת את מזלה הטוב ואת הזכות להיות הרשת היחידה ששידרה את המלחמה לקהל גלובלי דווקא לרשתות הטלוויזיה המערביות; אלה סירבו לאפשרות להקים מרכז שידור באפגניסטן בשנות התשעים של המאה העשרים, בשל התעניינות מעטה מצד הקהל האמריקני. כיוון שלא היו להן כתבים באזור המלחמה, בימי הלחימה הראשונים נאלצו רשתות "סי-אן-אן" ו"אי-בי-סי" (ABC) לחתום על הסכם שיתוף פעולה והחלפת חומרי חדשות עם "אלג'זירה" כדי שיוכלו לשדר את תמונות ההפצצות הראשונות מקאבול ומקאנדהר. במהלך המלחמה נאלצו הרשתות האמריקניות לבחור למי משני המקורות שמאחורי קווי האויב להאמין – לפנטגון או ל"אלג'זירה". בהמשך, בעת שידור המלחמה, הפכה רשת "אלג'זירה" לפופולרית בקרב צופים דוברי ערבית מהמערב, בעיקר בקרב מהגרים מוסלמים אשר לא היו מרוצים מהסיקור של אמצעי התקשורת המקומיים, שלטעמם היה "משוחד" לטובת עמדת המערב. רשת "אלג'זירה" הוסיפה לשידורים באירופה ובארצות הברית כותרות עם תרגום לאנגלית במשך 12 שעות ביום, כדי לאפשר לצופים שאינם דוברי ערבית גישה ישירה לשידורים.³⁴

במהלך המלחמה באפגניסטן למדו הצופים בארצות הברית על חומרי החדשות מ"אלג'זירה" באמצעות התקשורת המקומית. בזמן המלחמה בעיראק כבר ניתן היה

31 *Facts and Figures*, ALJAZEERA ENGLISH, <http://iwantaje.com/aje>

32 *aljazeera.net*, ALEXA, www.alexa.com/siteinfo/aljazeera.net

33 Associated Press, *Web Surfers Flock to Al-Jazeera*, WIRED, Jan. 4, 2003, www.wired.com/politics/law/news/2003/04/58313

34 Tiare Rath, *Al-Jazeera in English? CNN in Arabic?* THE DAILY STAR (Lebanon) Feb. 7, 2002, available at www.medeia.be/index.html?page=&lang=&doc=1056

להיכנס ישירות לאתר האינטרנט באנגלית של הרשת (אשר נחנך בימים הראשונים למלחמה בעיראק) ולא להסתפק בחומרים אשר עברו עריכה וסינון ככלי התקשורת האמריקניים. ארבעה ימים לאחר תחילת המלחמה, ב־22 בפברואר 2003, הצליחה "אלג'זירה" להדהים שוב את המערב ולאתגר את סדר היום של כלי התקשורת המקומיים, כששדרה סרט וידאו שבו נראו חיילים אמריקנים שבויים והרוגים. למעשה, "אלג'זירה" הכתיבה באותו היום תנאים חדשים בשוק התקשורת הגלובלית – היא שקבעה את סדר היום של החדשות היומיות בעולם, ולא רשתות ידיעות מערביות כ"רויטרס" או סוכנות הידיעות ("Associated Press"). אפילו שותפותיה של ארצות הברית לקואליציה, בריטניה ואוסטרליה, הציגו את התמונות בפני הצופים המקומיים. רשתות השידור באוסטרליה סירבו לבקשת ממשלת ארצות הברית (שהגיעה דרך משרד הביטחון האוסטרלי) לטשטש את התמונות בשל הפרת אמנת ז'נווה האוסרת על השפלת שבויים, בטענה כי האמנה חלה על הממשל ולא על התקשורת וכי מחויבותם היא להראות לצופיהם את התמונות במלואן. התמונות הוצגו גם בכל שערי עיתוני הבוקר בבריטניה בבוקר שלמחרת השידור. לאחר שאמצעי התקשורת המסורתיים בארצות הברית הסכימו לצנזר את הווידאו ותקפו את החלטתה של "אלג'זירה" לשדרו בטענה כי התמונות הן בגדר תעמולה, פרצו גולשים מערביים לאתר "אלג'זירה" בערבית והצליחו "להפיל" אותו ולהחליף את התמונות בדגל ארצות-הברית ובכיתוב: "let freedom ring".

בהמשך לפעילותה הנמרצת של הרשת במערב, בסקר לשנת 2004 של ערוץ הפרסום "brandchannel.org" הממוקם במנהטן, בחרו הגולשים את רשת "אלג'זירה" כמותג החמישי המוכר בעולם, אחרי "אפל", "גוגל", "איקאה" ו"סטארבקס" ולפני "קוקה קולה", "נוקיה", "נייקי" ו"טויוטה".³⁵

הצעד האחרון לכיבוש צופי המערב נעשה בחנוכת ערוץ הטלוויזיה באנגלית של "אלג'זירה", ב־15 בנובמבר 2006. מטרתו הרשמית של הערוץ היא להזרים חדשות מארצות ערב למערב, בניגוד לכיוון זרימת החדשות הרגיל – מהמערב לשאר העולם. כדי לרכוש את אמון הצופים גייס הערוץ אנשי תקשורת מובילים כגון דיוויד פרוסט, המגיש הבריטי האגרי של תכנית "זה היה השבוע שהיה" ברשתות "ביי-בי-סי" ו"אן-בי-סי" והעיתונאי היחיד שראיין את ששת ראשי הממשלה האחרונים של בריטניה ואת שבעת הנשיאים האחרונים של ארצות הברית.

באמצעות מקרה מבחן זה נבדקה השפעת חדריתה של "אלג'זירה" למרחב האינטרנט המערבי על השיח הציבורי המקומי. שאלת המחקר הייתה אם הייצוג המחודש של חומרי חדשות מאתר "אלג'זירה" באנגלית באתרי אינטרנט שבסיסם במערב, מסמל את חדרת נקודת המבט הערבית לשיח הציבורי במערב. שיטת המחקר שננקטה היא ניתוח תוכן כמותני ואיכותני של האתרים המערביים שבחרו להציג את החומרים מאתר "אלג'זירה" באנגלית. הממצאים אשר יוצגו כאן מתארים את התנהגות התקשורת האמריקנית כאשר תמונות מ"אלג'זירה" אתגרו את תפיסת העולם שניסה הממשל האמריקני להשליט על

Robin D. Rusch, *Readers Pick Apple: 2004 Readers' Choice Awards*, BRANDCHANNEL, 35 Jan. 31, 2005, www.brandchannel.com/features_effect.asp?pf_id=248

הצופים, תפיסה של "עליונות צבאית" בעת קונצנזוס.³⁶ לפני פרוץ המלחמה בעיראק צידדו רשתות השידור בארצות הברית. גם לאחר הפגנות המוניות נגד המלחמה, הפגנות שכללו בין שמונה לשלושים מיליון מפגינים ונערכו בלמעלה משישים מדינות ובארצות הברית, נמשכה תמיכת אמצעי התקשורת במלחמה. מדו"ח שפרסם הארגון להגיונות ודיוק בדיווח (FAIR – Fairness and Accuracy in Reporting) עולה כי במהלך השבוע שקדם לנאומו באו"ם של שר החוץ האמריקני דאז, קולין פאוול, נאום שבו הכריז על היציאה למלחמה, ובמהלך השבוע שאחריו, רק שבעה-עשר אחוזים מתוך 393 מקורות שצוטטו על-ידי רשתות "אי-בי-סי", "סי-בי-אס", "אן-בי-סי" ו"פי-בי-אס" (PBS) הביעו ביקורת כלפי היציאה למלחמה.³⁷

אמנם, התקשורת האמריקנית אכן הציגה לראווה במאי 2004 תמונות של עינוי אסירים עיראקים, אשר הגיעו לידי רשת "סי-בי-אס". אולם תמונות דומות הופיעו באתר "אלג'זירה" כבר באוקטובר 2003. התקשורת בארצות הברית התעלמה אז מתמונות אלו, אף שהן זכו לתהודה עצומה בעולם הערבי. במחקר נבחנו ההדים שעוררו התמונות מרשת "אלג'זירה" באתרי אינטרנט מערביים, כדי לבחון עד כמה נושא זה, אשר הושק באמצעי התקשורת המסורתיים, הגיע לתודעת הקהל ועורר תהודה באינטרנט. המחקר בחן את תהודתן של שלוש כתבות המתארות שלושה אירועים של השפלת אזרחים עיראקים ואפגאנים. הכתבות הוצגו באתר "אלג'זירה" באנגלית. הכתבות נבחרו מאחר שהן עוררו הד בקרב הצופים הערבים אולם הושמטו לגמרי מערוצי הטלוויזיה בארצות הברית (חמש הרשתות המרכזיות בארצות הברית – "אי-בי-סי", "סי-בי-אס", "אן-בי-סי", "סי-אן-אן" ו"פוקס" – הציגו בפרק זמן זה בסך הכול שלושים ואחת ידיעות מרשת "אלג'זירה"; רובן הגדול של הידיעות עסק במסרים מארגון "אלקעידה" שהגיעו לידי "אלג'זירה", וחיזקו את התפיסה שרווחה בקרב הצופים כי מדובר ברשת המשמשת כשופרו של בן-לאדן).

מטרת המחקר הייתה לבחון אם הגולשים מהמערב נחשפו לתמונות וכיצד התייחסו אליהן. הכתבה הראשונה, "התמונה שמביישת את חיילי ארצות-הברית", הופיעה באתר ב-17 באוקטובר 2003.³⁸ בכתבה הוצגה תמונה של חייל אמריקני המפשפש בכיסו של ילד אפגאני בכפר זרמית. התמונה צולמה בחשאי על-ידי ארגון "Islamic Observation Center". הכתבה השנייה, "תמונות מזעזעות מביישות את חיילי ארצות-הברית", הייתה כתבת מעקב אחר הכתבה המקורית והופיעה ב-9 בנובמבר 2003, שלושה שבועות לאחר

36 בספרה "להתבונן בסכלם של אחרים" מציינת סוזן סונטג כי בעת מלחמה, רשתות השידור בארצות הברית נוהגות להציג את תמונות ההפצצות כדי להדגיש את עליונות צבאה וכדי להציג את המלחמה כ"סטירילית", מלחמה טכנולוגית אשר פוגעת רק ב"רעים". ראו: SONTAG, לעיל ה"ש 23, בעמ' 68. בתמונות מוצגים "השמיים אשר מעל המתים" ולא הגוויות שעל הקרקע. אם כן, אמצעי התקשורת מתעלמים באופן קבוע מתמונות זועות המלחמה, תמונות שעלולות לערער את העליונות הצבאית כפי שהיא מוצגת בתקשורת.

37 *Fair Study: In Iraq Crisis, Networks Are Megaphones for Official Views*, FAIR: Fairness & Accuracy In Reporting (Mar. 18, 2003), www.fair.org/reports/iraq-sources.html.

38 מאת איבון רידלי. עותק שמור אצל המחבר.

פרסום התמונות הראשונות.³⁹ בכתבה זו נטען כי התמונה שבכתבה המקורית עוררה תגובות רבות מצד הגולשים, והוצגו תמונות חדשות של חיילים אמריקנים כובלים באזיקים נשים וילדים עיראקים בתייהם. הכתבה השלישית "ארצות-הברית ממשיכה להשפיל את העיראקים", הופיעה ב־23 בנובמבר 2003.⁴⁰ בכתבה הוצגו חיילים אמריקנים עורכים חיפוש אחר חומרי נפץ אצל נערות בבית ספר בעיראק. לפי הכתבה, גם תמונות אלו עוררו זעם רב בעולם הערבי. הכתבה הציגה גם את שיטת עינוי העצורים העיראקים במחנות המעצר – קשירת שק לראשיהם, המוסיפה להשפלתם. לפי הנאמר בכתבה, מדיניות זו ננקטה גם כאשר לא הוגשו כתבי אישום נגד העצורים.

כדי לבחון את תהודת הכתבות האמורות מאתר "אלג'זירה" במרחב הציבורי במערב, נערך חיפוש במנועי החיפוש "גוגל" ו"אלטה ויסטה". החיפוש בשני אתרי חיפוש שונים נועד כדי להגיע למספר תוצאות מירבי ולמנוע השמטת אתרים בעקבות הטיה שמקורה באלגוריתמים השונים של מנועי החיפוש. מילות החיפוש שנבחנו היו כותרות הכתבות. החיפוש העלה כי הכתבות הופיעו ב־118 אתרים באנגלית, מתוכם 102 אתרים שבסיסם במדינה מערבית. 88 מן האתרים הם אתרים הפועלים מארצות הברית, שישה מכריטינה, שישה מקנדה ושניים מאירלנד.

טבלה 1: אתרים מערביים שהציגו דיווחים מרשת "אלג'זירה" באנגלית

מופעים	סוג (N=102)
55	אתרים אלטרנטיביים
19	אתרים עצמאיים
11	בלוגים (יומני רשת)
4	קבוצות שנאה
2	אתרי תקשורת ממוסדת
11	אחר

בטבלה 1 מסווגים האתרים שבחרו לעסוק בתכנים של שלוש הכתבות מ"אלג'זירה". לשם הבהרה, אתרים אלטרנטיביים הגדירו את עצמם ככאלה בתיאור האתר; אתרים המוגדרים "עצמאיים" (unaffiliated) הגדירו את עצמם בהגדרות שאינן נופלות לגדר אף אחת מהקטגוריות הראשיות (למשל, אתרים ממשלתיים); אתרים המוגדרים "אחר" (unclassified) הם אתרים שלא הגדירו את עצמם ושאינם מתאימים לאף אחת מהקטגוריות.

39 גם כאן הכתבת היא איבון רידלי, יחד עם כתב נוסף, לורנס סמולמן: Yvonne Ridley & Lawrence Smallman, *Shocking Images Shame US Forces*, AL JAZEERA ENGLISH, Nov. 10, 2003, www.prisonplanet.com/shocking_images_shame_us_forces.html

40 מאת לורנס סמולמן: Lawrence Smallman, *US Continues to Humiliate*: Iraqis, AL JAZEERA ENGLISH, Nov. 23, 2003, <http://english.aljazeera.net/archive/2003/11/2008410101232628112.html>

הנתון הבולט ביותר הוא מספר האתרים האלטרנטיביים המערביים שמשמשים בחומרי חדשות מרשת "אלג'זירה" – 55 מתוך 102 אתרים (54 אחוזים). מאחר שלמרבית האתרים הללו אין המשאבים הדרושים כדי להגיע לעורך האויב, ומאחר שמטרתם המרכזית של אתרים אלו היא לאתגר את סדר היום של כלי התקשורת המסורתיים, הנתונים מגלים כי עבור אתרים אלו הפכה "אלג'זירה" לשותף כבררת מחדל.

טבלה 2: שיוך פוליטי של אתרים שהציגו דיווחים מרשת "אלג'זירה" באנגלית

שיוכם הפוליטי של האתרים סוג האתרים (N=102)	ליברליים	שמרניים	אחרים (עצמאיים או בלתי מזוהים)
אלטרנטיביים	47	5	3
בלוגים	6	3	2
עצמאיים פוליטית	4	7	8
קבוצות שנאה	1	3	—
לא מסווגים	—	—	11
זרם מרכזי	—	1	1
סך הכל	58	19	25

טבלה 2 מציגה את שיוכם הפוליטי של האתרים שנבחנו, אשר עליו הצהירו בגלוי. מרבית האתרים שהציגו את הכתבות מרשת "אלג'זירה" הצהירו על נטייה ליברלית; היחס המתקבל (58:19) הוא של יותר מאתר ליברלי אחד לכל שלושה אתרים. בהמשך, נבחנו הטקסטים שכתבו הגולשים בנוגע לכתבות בפורומים ובבלוגים השונים. באופן כללי ניתן לומר כי הייצוג מחדש של הכתבות וההתייחסות ל"אלג'זירה" כמקור מהימן היו חיוביים באתרים האלטרנטיביים, מעורבים בבלוגים ועוינים באתרי השנאה ובאתרים הקשורים לתקשורת המסורתית (בעיקר באתר "Opinion Journal" שבבעלות ה"Wall Street Journal").⁴¹ מרבית הגולשים התייחסו לאתר "אלג'זירה" באנגלית כאל מקור חדשותי בעל חשיבות, למרות מיתוגו כשופרו של אוסאמה בן-לאדן על-ידי ממשל בוש ועל ידי רבות מרשתות השידור האמריקניות (כפי שעולה ממקרה המבחן).
באתר התקשורת האלטרנטיבית "אינדימדיה" הופיעה דוגמה מייצגת של עמדת הגולשים באתרים אלטרנטיביים כלפי "אלג'זירה":

[T]hank god we have al-Jazeera [sic] and other news media that present an alternative view to the US propaganda machine. Have you not already learned how many lies the US administration [sic] and main stream media have fabricated to justify this illegal and atrocious war?

The Wall Street Journal, Opinion Journal <http://online.wsj.com/public/page/news-opinion-commentary.html> 41

Your attempt to justify treating women and children as such only reveals your true racist agenda.⁴²

באתר "אינדי-מדיה" בפורטלנד, טען גולש בשם Zach כי הססמה של רשת "פוקס ניוז", "fair and balanced", מתאימה יותר לרשת "אלג'זירה":

[L]ast night I listened to the founder and owner of the Aljazeera network speak. He spoke about the s*** they get from the U.S. for showing certain things, but he said he also gets the same s*** from every country in the Middle East for reporting "not so nice things" about them too. Now that's "Fair and Balanced".⁴³

יותר מכל קבוצה אחרת, הפגיננו הבלוגרים רגישות כלפי העובדה שהתמונות מרשת "אלג'זירה" לא הוצגו על-ידי רשתות הטלוויזיה: "[N]o wonder the world is hating us. The arab [sic] world is seeing these pictures. And the american [sic] media will never show them"

הצגת הידיעות מ"אלג'זירה" הובילה לדיונים סוערים בפורומים. גולשים רבים הגנו על האותנטיות של התמונות ועל מקורן. גולש בשם "אל תאכילו את הטרוול" כתב: "Nothing fake about it. Nothing fake about the 500,000 children who died during the boycott. Like CNN is objective, an US propaganda machine"

אתרים שלא הכריזו על שייכות פוליטית היו המקור לדיונים הפוליטיים החריפים ביותר בנוגע למהימנות של "אלג'זירה" כמקור חדשותי ולמהימנות התמונות. ניתן לטעון כי גולשים באתרים אלה המציאו מחדש דיון ציבורי בנוגע לתמונות שלא התקיים במערב, מעין מרחב ציבורי חלופי, אשר כלל את נקודת המבט הערבית. דוגמה מעניינת ביותר היא הדיון באתר "Govteen", אתר הממומן על-ידי ארגון ללא כוונת רווח בארצות הברית והמעודד "שיח אינטרנטיבי חינוכי שנוצר על-ידי בני-נוער ולמען בני-נוער". נראה שגולשים רבים המגיעים לאתר זה נמצאים עדיין בשלב גיבוש הזהות הפוליטית שלהם, ולכן מרתקת העובדה שיותר מחמישים גולשים השתתפו בדיון הסוער בנוגע לתמונות מאתר "אלג'זירה" של ילדים ונשים שנכפתו על-ידי חיילי ארצות הברית. עבור גולשים אלו, אירוע כזה יכול למלא חלק חשוב בגיבוש דעתם הפוליטית בכלל ודעתם על המלחמה בטרור בפרט. "Weejoby", הגולש שפרסם לראשונה את התמונות, התלונן על כך שלא ראה אותן ולא שמע עליהן בתקשורת האמריקנית: "Why did [sic] i have to go to aljazeera [sic] to find out about this? Can anyone find it on CNN for me?" דומה בעניין ההטיה התרבותית והפטריוטיות של התקשורת האמריקנית השמיע הגולש שכינורו "Cicero17": "You think they would show this on CNN? Of course they wouldn't; our media is VER[R]Y [sic] biased"

42 עותקים של הודעות הבלוגים המצוטטות במאמר זה שמורים אצל המחבר.

43 Zach, Comment to *Shocking images shame US forces in Iraq*, Portland Indep. Media Center (Nov. 10, 2003, 12:44), www.portland.indymedia.org/en/2003/11/274602.shtml#88154.

לסיכום, ממקרה המבחן שהוצג עולה כי ככל שאתרים הם ליברליים ומגדירים עצמם "אלטרנטיביים" כך רב הסיכוי כי ישתמשו בחומרי חדשות מ"אלג'זירה". כמו כן, באתרים אלה היחס ל"אלג'זירה" הוא בדרך כלל כאל מקור חדשות מהימן. בניגוד לכך, אתרי שנהא ואתרים הקשורים לתקשורת המסורתית נוטים יותר לקבל את הדעה כי רשת "אלג'זירה" אכן משמשת כשופר לארגוני טרור, ולפיכך מצנזרים את הידיעות מאתר "אלג'זירה" או מציגים אותן בצורה נלעגת. מקרה זה מעיד על הפוטנציאל של האינטרנט ליצור שיח על-לאומי אשר עוקף את אמצעי התקשורת המסורתיים ומאפשר הבנה של האחר.

ד. "השכנים הטובים"

פרויקט "השכנים הטובים" נועד לאפשר שיח על-לאומי בין בלוגרים יהודים וישראלים לבלוגרים ממדינות ערב (בעיקר פלסטינים, לבנונים וירדנים).⁴⁴ הפרויקט, שיצרו ד"ר יעל קינן וד"ר טל סמואל-עזרון באוגוסט 2006, מפגיש באופן וירטואלי בין בלוגרים בולטים משני צדי המתרס של הסכסוך הישראלי-ערבי, כדי לאפשר להם מפגש בלתי-אמצעי עם הצד האחר, עם טיעוניו ועם פרשנותו לאירועים שונים. במהלך השנים הוליד הפרויקט דיונים שלא יכולים היו להתקיים בפלטפורמה אחרת, משום שהכותבים לא יכולים היו להכיר זה את זה בנסיבות אחרות. מעניין לציין כי בפרויקט השתתפו לא רק פעילי שלום אלא גם גולשים שגישותיהם שמרניות; אולם אף על פי שהדיונים מתלהטים לעתים, הנגימה הכללית היא של מחויבות להבנה על-תרבותית ועל-לאומית.

בשלוש שנות הפרויקט, המקרה המאפיין המעניין ביותר של יצירת מרחב ציבורי גלובלי היה ניסוח הסכם שלום בין ישראל לסוריה. את ההסכם ניסחו הגולש יוני מישראל והגולש יאסר מסוריה. השניים הציעו כי הכנרת תישאר בבעלות ישראלית ואילו רמת הגולן תימסר לסוריה; בשטחים האמורים השפות הרשמיות שידוברו יהיו ערבית, עברית וצ'רקסית, לא תהיה בהם נוכחות צבאית, ואזרחים משתי המדינות יוכלו לשהות בהם ללא הגבלה. השמועה על הסכם השלום האלטרנטיבי פשטה כאש בשדה קוצים בקרב אתרים דומים המקדמים דיאלוג ישראלי-ערבי. בתוך מספר ימים התקבלו מאות תגובות משני צדי המתרס למתווה השלום העתידי שהציעו יאסר ויוני. באתר "שלום-סאלם" הגיבו גולשים מנורווגיה, מארצות הברית, מישראל, מלבנון ומירדן. באתר "ענף הזית" הגיבו גולשים מקנדה, מוויילס ומארצות ערב השונות. בחלק מהמקרים הציעו הגולשים מתווי שלום חלופיים להצעה המקורית. זהות הגולשים, העובדה שההסכם נוסח על ידי בלוגר סורי ובלוגר ישראלי וכמות התגובות באינטרנט הראו כי האינטרנט משמש פלטפורמה מרכזית עבור אזרחים המעוניינים להרחיב את גבולות הדיון בנושא הסכסוך הישראלי-ערבי אל מעבר לרמה המקומית, ולשתף בו את הצד ה"אחר". עד אותה עת יזמות כאלו היו שמורות לפוליטיקאים בלבד.

מתוך מאות התגובות בפורום ניכר מתח רב בכל הנוגע להצעה וליישומה, אולם הדיון התאפיין ברצינות ובניתוח האפשרויות לפיתוח ההסכם לחוזה שלום עתידי. יתרה מזו,

למרות הנימה התוקפנית, גולשים משני צדי המתרס הרגישו כי הם מבינים את טיעונו של הצד האחר, כפי שמשתקף מהדיאלוג בין וואליד הלבנוני לבין שולי מישראל:

Walid: So what if Syria is effectively building a chemical plant? What law, natural or otherwise is saying that Syria is not allowed to have a chemical plant? Israel has chemical plants located at various industrial parks on the West Bank where pollution laws are not enforced by Israel and toxic chemicals are spewed into the atmosphere or dumped on Palestinian farm and grazing lands [...] These are the plants that should be bombed.

Shuli: I understand your positions, Walid, Whodey, but what is to be gained by talking in this way? We all want this way of negotiation where each side proves that the other is bent on its destruction finished and done with, you, me, everyone on this board. I brought evidence that it's ongoing and that neither side sees the uselessness of it, that's all. The implication was chemical weapons of course, not industrial garbage. Both are vile for the environment.

Walid: I understand what you are saying, Shuli, but I can't accept it...⁴⁵

נוסף לכך, הממצאים הראשוניים מן הסקר שערכו סמואל עזרן וקינן מראים כי בתום שלוש שנות הפרויקט, מרבית המשתתפים שינו את דעתם לטובה באשר לצד האחר, והשתנו עמדותיהם בכל הנוגע להגינות, לנאמנות, לחריצות, לטוב לב ולתכונות חיוביות נוספות שהם ייחסו לבלוגרים המייצגים את צדו האחר של המתרס.⁴⁶ חשוב מכך, הגולשים באתר דיווחו כי הם מרגישים שהבלוגרים משני צדי המתרס הם גורמים מייצגים של הצד האחר. בכך, למעשה, מצביע המחקר על שינוי דעה חיובי באופן קבוצתי (ולא של יחידים בלבד) בקרב אלפי הגולשים שקראו את הבלוגים של משתתפי ה"שכנים הטובים". עוד מעניין לציין כי במהלך הזמן ויתרו גולשים רבים על התייחסות סטראוטיפית של "ישראלים לעומת ערבים", ונוצרה ביניהם דינמיקה מורכבת יותר בהתאם לנסיבות ובהתאם לסכסוכים פנים-ערביים. למשל, לאחר שצבא לבנון דיכא באכזריות את המרד במחנה הפליטים הפלסטיני פאתח אל-אסלאם, החל שיתוף פעולה יוצא דופן בין גולשים יהודים וישראלים לגולשים פלסטינים (בעיקר כאלה המזוהים עם פת"ח) אשר הסכימו שהיחס של ישראל לפלסטינים הוא הומני יותר מאשר היחס של הלבנונים לפליטים. אחד הפלסטינים המתגוררים בגדה המערבית ציין כי הוא "גאה שהוא מתגורר תחת ישראל בגדה המערבית". אותם גולשים פלסטינים, שעד לאותו שלב טענו בנחישות כי "ישראל

Forum Posts by Walid & Shuli to Shalom Salaam, Feb. 19, 2009, www.shalom-salaam.net/index.php?t=msg&th=3727&prevloaded=1&&start=40 45

Katelyn Y. A. Mckenna, Tal Samuel-Azran & Natalie Sutton-Balaban, *Virtual Meetings in the Middle East: Implementing the Contact Hypothesis on the Internet*, 1 .ISR. J. CONFLICT RESOL.65 (2009), available at www.unaoc.org/docs/BarIlannew.pdf 46

מבצעת בשטחים באופן שיטתי את הפשע הגדול בהיסטוריה", החלו להשמיץ את לבנון ולציין כי ישראל מתייחסת לפלסטינים החיים בה בצורה אנושית יותר מלבנון. באותה העת, גולשים לבנונים החלו לתקשר עם גולשים יהודים וישראלים והתלוננו על חוסר כפיות הטובה של הפלסטינים כלפי לבנון, המשמשת מדינה מארחת לפליטים. בתגובה ענה הגולש מִישראל "ברוך הבא לעולמנו, אחי, תטעם מה אנו חווים יום־יום". מקרים אלו ממחישים כי בפרויקט נוצרו חיבורים ויזמות בין יחידים ממדינות עוינות, בתוך כדי דיון רצינוני שיסודו ברעיונות ולא בלאום.

ה. דיון ומסקנות

בפרק זה בחנתי את סיכויי התפתחותו של מרחב ציבורי גלובלי באינטרנט. הצגתי שני מקרי מבחן המדגימים דו־שיח על־לאומי בין המערב לערב, דו־שיח אשר לא יכול היה להתקיים באמצעי התקשורת המסורתיים או בפלטפורמה של אמצעי תקשורת אחר מלבד האינטרנט. ממקרה המבחן הראשון עולה כי אמצעי התקשורת המסורתיים התעלמו לחלוטין מן התמונות ששודרו ב"אלג'זירה" ואשר הוצגה בהן התעללות של חיילי צבא ארצות הברית באזרחים אפגאנים ועיראקים, והציגו את "אלג'זירה" כמקור בלתי מהימן. לעומתם, באינטרנט מתקיים שיתוף פעולה אמיץ בין אתרים מערביים לבין ידיעות מאתר "אלג'זירה". המחקר חשף את היווצרותה של ציבוריות ניגודית באתרים מערביים ואת קיומו של דיון בעל אופי על־לאומי על אודות אירועים הנוגעים למערב, דיון אשר כולל את נקודת המבט הערבית. באופן בלתי מפתיע, מרבית האתרים המערביים הנדונים הם אתרים המגדירים את עצמם "אלטרנטיביים". אתרים אלו מחפשים מקור לידיעות שאינן מופיעות באמצעי התקשורת המקומיים; פעמים רבות הם חסרי משאבים, ולפיכך הם נאלצים לחפש מקורות ייחודיים. במקרים מעין אלה רשת "אלג'זירה", שלה משאבים רבים וגישה בלעדית לאירועים בשדה הקרב במהלך ה"מלחמה בטרור", ממלאת את החלל. גם בלוגים ואתרים המגדירים את עצמם חסרי שיוך פוליטי הציגו ידיעות מאתר "אלג'זירה" ודנו בהן, אם כי בתכיפות פחותה. אם כן, ניתן להגדיר את שיתוף הפעולה האמור כ"קואליציית החלופות", כיוון שהוא משקף שיתוף פעולה בין כמה כוחות המנסים להילחם בסדר היום המסורתי של החדשות במערב.

באשר להיקף התופעה, חשוב לציין כי חלק מהאתרים ומהבלוגים שהציגו את הידיעות מאתר "אלג'זירה" הם פופולריים מאוד. הבלוג "dailykos", למשל, מדווח על עשרה מיליון כניסות של גולשים שונים בחודש, ומגזין "פורבס" זיכה אותו בפרס "הבלוג הטוב ביותר"⁴⁷. עם זאת חשוב שלא להפריז בגודל התופעה ולהדגיש כי עדיין מדובר ב"חלקיק ציבוריות" (spherical) ולא בתופעה גורפת.

כדי להעניק לממצאים אלו הקשר נכון, חשוב להזכיר את המשמעות הכוללת של חשיבותו הפוליטית של האינטרנט ושל חשיבות שיתוף הפעולה בין המערב לערב. מחקרים אתנוגרפיים על אודות המשתתפים בדיונים באינטרנט מלמדים כי מרבית

Web Site Reviews – Daily Kos, FORBES.COM, www.forbes.com/bow/b2c/review.47.jhtml?id=7380

הגולשים המשתתפים מגיעים לאתרים לאחר שקראו חדשות וצפו בהן באמצעי התקשורת המסורתיים (עיתונות כתובה וטלוויזיה). לפיכך, ניתן להניח כי רבים מן הגולשים מגיעים לאתר "אלג'זירה" כדי להשלים את צריכת החדשות שלהם ולקבל את "התמונה הגדולה והמלאה" של אירועים חדשותיים באופן טוב יותר. עבור חלק מהגולשים, כפי שמסתמן מהתייחסותם לחומרים מ"אלג'זירה", הפכו אמצעי התקשורת המסורתיים למקור לקבלת המידע אולם לא למקור להבנתו, והם פונים לפורומים באינטרנט כדי להחליט בעניין פרשנותם של אירועים שאליהם נחשפו באמצעי התקשורת המסורתיים. עבור חלק מהגולשים הללו, "אלג'זירה" אינה מקור מהימן פחות מאשר רשתות מקומיות כ"פוקס" או "סיי-אן". בהקשר זה ראוי לציין כי רעיון המרחב הציבורי הגלובלי מצליח להתקיים כיוון שהגולשים מתייחסים בעיקר לידיעה עצמה, ולא למקור שלה.

באמצעות מקרה המבחן השני הדגמתי את שיתוף הפעולה הנדיר בין גולשים יהודים וישראלים לשכניהם הפלסטינים, הסורים, הלבנונים והלובים שנוצר באמצעות פרויקט "השכנים הטובים"; השיח שנוצר באתר הוא שיח רציונלי, המאפשר ייזום פרויקטים משותפים והחלפת דעות בנושאים שבהם אמצעי התקשורת המסורתיים אינם מטפלים בדרך-כלל.

לפיכך, מחקרים עתידיים המתיימרים לבחון את רעיון המרחב הציבורי הגלובלי אינם יכולים להסתפק בבחינת אמצעי התקשורת המסורתיים, אלא חייבים להוסיף ולבחון את פלטפורמת האינטרנט כפלטפורמה מבטיחה יותר ליצירת מרחב ציבורי גלובלי אותנטי.